

Etičke smjernice za zaštitu djece
INSTITUTA ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA U
ZAGREBU

Zagreb, studeni 2022. godine

UVOD

Kao neprofitna znanstvenoistraživačka ustanova, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (dalje u tekstu IDIZ) se sustavno, longitudinalno i interdisciplinarno bavi spoznajno i društveno značajnim, temeljnim i primijenjenim znanstvenim istraživanjima društva koja uključuju i istraživanja djece te istraživanja s djecom.

U ovom dokumentu prikazan je skup etičkih načela i ponašanja kojih se zaposlenici trebaju pridržavati u svakodnevnim istraživačkim i drugim aktivnostima (primjerice edukativne radionice) koja uključuju djecu.

Budući da su djeca posebna, ranjiva skupina namjera ovog dokumenta je dodatno pojašnjenje i osnaživanje smjernica koje već postoje u Etičkom kodeksu IDIZ-a.

Ove su smjernice sastavljane s ciljem zaštite dostojanstva, prava, sigurnosti i dobrobiti djece te promicanja etičnosti u istraživanjima i aktivnostima koja uključuju djecu.

Pridržavanje etičkih načela i vrijednosti iznesenih u ovom dokumentu obavezno je za sve istraživače i zaposlenike IDIZ-a, kao i njihove suradnike koji provode istraživanja ili druge aktivnosti, s djecom.

Smjernice se odnose na sva istraživanja/aktivnosti koja uključuju djecu mlađu od 18 godina.

Etičke smjernice podložne su izmjenama i dopunama radi unapređivanja i promicanja zaštite djece i etičnosti istraživanja koja uključuju djecu.

U skladu s čl. 43. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08, 69/17), riječi i pojmovni sklopovi koji se upotrebljavaju u ovom dokumentu, a koji imaju rodno značenje jednako se odnose na muški i ženski rod bez obzira na to jesu li u muškom ili ženskom rodu.

PRAVNI OKVIR SMJERNICA

U izradi ovih smjernica poštivani su međunarodni i nacionalni pozitivni propisi te institucijski akti:

1. Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda (1989.)
2. Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (2007.)
3. Ustav RH

4. Zakon o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji (NN 143/12, 105/15, 32/17, 53/22)
5. Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19, 47/20)
6. Zakon o provedbi Opće uredbe o zaštiti podataka (NN 42/18)
7. Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12)
8. Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21)
9. Zakon o volonterstvu (NN 58/07, 22/13, 84/21)
10. Zakon o pravobranitelju za djecu (NN 73/2017)
11. Poslovnik o radu pravobranitelja za djecu (NN 49/2018)
12. Etički kodeks istraživanja s djecom (2020)
13. Etički kodeks Instituta za društvena istraživanja.

NAČELA

U istraživanjima i profesionalnim aktivnostima koja uključuju djecu zaposlenici IDIZ-a trebaju se pridržavati sljedećih načela:

- načelo zaštite dobrobiti djeteta i njegova prava na tjelesni, psihički i emocionalni integritet
- načelo poštovanja ljudskih prava, vrijednosti i dostojanstva osobe
- načelo poštovanja privatnosti i anonimnosti sudionika
- načelo poštovanja prava djeteta na samoodređenje i izražavanje vlastitog mišljenja
- načelo odgovornosti u slučaju etičkih dvojbi
- načelo zaštite integriteta znanosti i znanstvenika
- načelo objektivnosti, točnosti i poštenja u radu, koje uključuje i obavezu izvještavanja o rezultatima istraživanja

DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI ISTRAŽIVAČA I DRUGIH KOJI OBAVLJAJU ISTRAŽIVANJE ILI SUDJELUJU U ISTRAŽIVANJU KOJE UKLJUČUJE DJECU

Planiranje i provođenje istraživanja koja uključuju djecu

1. Pri planiranju i provedbi istraživanja te diseminaciji rezultata istraživači/zaposlenici imaju obvezu postupati u skladu s najvišim etičkim i međunarodno prihvaćenim standardima znanstvenog rada.
2. Etičko povjerenstvo nadležno je za davanje suglasnosti za provođenje istraživanja u kojima sudjeluju djeca. Svako istraživanje IDIZ-a koje uključuje djecu mora dobiti odobrenje Etičkog povjerenstva Instituta da je istraživanje koncipirano sukladno etičkim standardima za provedbu istraživanja prije početka samog istraživanja.
3. Istraživanje se mora temeljiti na znanstvenim i profesionalnim spoznajama znanstvenih disciplina koje se bave djecom.
4. Istraživači-početnici mogu provoditi istraživanja koja uključuju djecu isključivo pod nadzorom iskusnih istraživača/supervizora.
5. Eventualne rizike sudjelovanja djece u istraživačkim postupcima treba u potpunosti otkloniti ili svesti na najmanju moguću mjeru.
6. Istraživačke postupke treba prilagoditi dobi, sposobnostima i zrelosti djeteta.
7. Okolnosti u kojima se istraživanje provodi moraju jamčiti fizičku i psihičku sigurnost djetetu.
8. Za provođenje istraživanja potreban je informirani pristanak.
9. Za djecu do četrnaest godina informirani pristanak (u pravilu pismeni) prvo daje roditelj/skrbnik. Nakon roditeljskog pristanka potrebno je zatražiti pristanak od djeteta (ukoliko to dopuštaju dob, jezične ili kognitivne sposobnosti).
10. Istraživač je dužan djetetu te roditelju/skrbniku na razumljiv način objasniti svrhu, ciljeve i metode istraživanja, te ukazati na: dobrovoljnost sudjelovanja (poštujući načelo svjesnog i dobrovoljnog sudjelovanja); pravo na odustajanje od sudjelovanja u istraživanju; povjerljivost dobivenih podataka; zaštitu privatnosti, kao i na potencijalne posljedice i rizike sudjelovanja u istraživanju.
11. Dijete starije od četrnaest godina samo daje informirani pristanak. Prije traženja djetetova pristanka istraživač je dužan informirati roditelje/skrbnike o istraživanju. Iznimno, ako je riječ o posebno osjetljivoj temi, etičko povjerenstvo može tražiti pristanak roditelja/skrbnika i za djecu stariju od četrnaest godina.
12. Za razliku od informiranog pristanka koji znači dobrovoljni pristanak za sudjelovanje u istraživanju, privola je dobrovoljni i informirani pristanak za obradu osobnih podataka. Privola je potrebna

ukoliko se u istraživanju ne osigurava puna anonimnost podataka. Privolu za obradu osobnih podataka za dijete mlađe od 16 godina daje roditelj ili skrbnik.

13. Istraživači trebaju s posebnom brigom i pažnjom (pristanak, povjerljivost, zaštita privatnosti) provoditi istraživanja u mrežnom okruženju (web). Provođenje online istraživanja koja uključuju djecu zahtijeva dodatnu razradu etičkih aspekata istraživanja od strane istraživača te posebnu pozornost etičkog povjerenstva.
14. Prilikom online istraživanja s djecom potrebno je implementirati mjere Opće uredbe o zaštiti podataka te koristiti servise za prikupljanje podataka koji istraživaču jamče ekskluzivan pristup podacima (bez zadržavanja podataka na servisu ili prosljeđivanja drugim korisnicima).

Anonimnost i zaštita podataka

1. Istraživači su dužni osigurati tajnost podataka o djeci sudionicima istraživanja i njihovim izjavama.
2. Nije dopušteno otkriti identitet sudionika istraživanja osim iznimno, u slučaju ugroze života, zdravlja, i dobrobiti djeteta, radi osiguravanja nužne pomoći djetetu.
3. Istraživač je dužan informirati djecu sudionike istraživanja o eventualnoj mogućnosti razotkrivanja identiteta.
4. Istraživač je dužan djeci, roditeljima/skrbnicima i stručnim djelatnicima u ustanovi u kojoj je istraživanje provedeno priopćiti glavne nalaze istraživanja. Iznimno, istraživač može sudionike istraživanja informirati da se rezultati istraživanja ne mogu objaviti prije završetka cijelog postupka istraživanja (primjerice, u longitudinalnim istraživanjima).
5. Nakon završetka prikupljanja podataka istraživač je dužan djeci sudionicima istraživanja razjasniti eventualne nejasnoće i nesporazume te odgovoriti na njihova pitanja
6. Po završetku prikupljanja podataka istraživač je dužan pohraniti i osigurati adekvatno čuvanje podataka. Podatke je potrebno anonimizirati kako bi se zaštitila privatnost, a osobne podatke koji omogućuju identifikaciju uništiti.
7. Podaci, neovisno o razini anonimnosti, čuvaju se onoliko dugo koliko je potrebno za svrhe u koje su prikupljeni ili u skladu s utvrđenim pravilima o arhiviranju ili zadržavanju podataka.
8. Kod odlučivanja o dijeljenju primarnih podataka s drugim istraživačima u kontekstu otvorene znanosti (audio- i/ili videosnimki, transkripti i sl.) istraživač je dužan brinuti o zaštiti identiteta djece. Ukoliko to nije moguće učiniti, znanstveno je prihvatljiva praksa odbiti dijeljenje kvalitativnih podataka. Pri odlučivanju o dijeljenju primarnih podataka ključnu ulogu imaju djeca i njihovi roditelji/skrbnici koji za takav postupak trebaju dati pristanak.

9. Istraživači su dužni izvještavati istinito, odgovorno, oprezno i u skladu sa znanstvenim načelima, osobito kad je riječ o istraživanjima u kojima su sudjelovala djeca iz socijalno osjetljivih skupina.

NEDOZVOLJENA POSTUPANJA

Strogo se zabranjuju ovi oblici ponašanja:

- udaranje, fizički napad, te fizičko ili psihičko uznemiravanje djece
- ismijavanje, ponižavanje ili bilo koji sličan način ponašanja usmjeren na psihičko uznemiravanje djeteta
- spolno uznemiravanje i spolne zlouporabe
- odnose izrabljivanja djeteta, te zanemarivanja ili nehajnog postupanja prema njima
- vulgarno ili neprimjereno izražavanje, te upućivanje uvredljivih i neprimjerenih primjedbi ili komentara
- diskriminatorno ponašanje ili prijetnja takvim ponašanjem prema djetetu
- manipuliranje istraživanjem (primjerice, postavljanje sugestivnih pitanja/manipuliranje odgovorima djece, iskrivljavanje nalaza i slični etički neprimjereni istraživački postupci).

PROMICANJE ETIČNOSTI I ZAŠTITA DJECE

1. Upravna tijela IDIZ-a su dužna promicati etično ponašanje svih zaposlenika u odnosima s djecom, te ih obrazovati o institucijskim pravilima kao i o njihovim obvezama i pravima.
2. Etičko povjerenstvo IDIZ-a prati primjenu etičkih načela i obaveza u istraživanjima te radu s djecom te daje mišljenje (čl. 2., čl. 12., Poslovnik o radu etičkog povjerenstva, 2012). Mišljenje Etičkog povjerenstva nije upravni akt i nije alternativa za građanske, kaznene, upravne i stegovne (disciplinske) postupke uređene zakonima. Za daljnje postupke nadležno tijelo je Znanstveno vijeće te čelnik ustanove odnosno ravnatelj IDIZ-a (čl. 16., Poslovnik o radu etičkog povjerenstva, 2012).

Smjernice IDIZ-a za zaštitu djece objavljene su na službenoj mrežnoj stranici IDIZ-a na hrvatskom i engleskom jeziku. Hrvatska verzija je izvorna i smatra se originalnom.

U Zagrebu, 25. studenoga 2022.godine

URBROJ: 839-01-313/22

Ravnatelj IDIZ-a

dr.sc. Boris Jokić

